

УДК 340.114(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2024.26>**Н. Вахнюк,**аспірантка Навчально-наукового юридичного інституту
ПЗВО «Київський міжнародний університет»

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Правова культура будь-якого суспільства слугує фундаментом, на якому будуються принципи правосуддя, управління та суспільного устрою. В Україні правова культура функціонує в умовах багатьох викликів, одним з яких є правовий нігілізм. Це багатогранне за своєю природою явище проявляється в різних сегментах суспільства, впливаючи на громадян, юристів-практиків, політиків та інших. Саме тому потрібно дослідити складні нюанси правового нігілізму в українському правовому полі, акцентуючи увагу на його проявах та особливостях поширення в соціумі. Необхідний не лише аналіз феномену правового нігілізму, а й визначення шляхів його подолання. Це неможливо здійснити без дослідження суб'єктів правового нігілізму та причин появи у них недовіри до існуючої правової культури. Правовий нігілізм становить пряму загрозу самому фундаменту держави, яка побудована і функціонує на принципах верховенства права. Більше того, всеохоплюючий характер цього явища пронизує всі сфери життя, здійснюючи безпосередній вплив на стан правопорядку в суспільстві та визначаючи керованість, регульованість і передбачуваність суспільних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання специфіки розвитку правової культури неодноразово ставало предметом наукових розвідок. Правова культура в розрізі рішень суб'єктів парламентських про-

цедур досліджувалась І. Звоздецькою. Ціннісний вимір правової культури в умовах трансформації правової системи розкривається О. Макеєвою. Місце правової культури у правовому процесі та її вплив на стан законності в державі розглянуто в статті Т. Чепульченко. Увага до феномену правового нігілізму, його природа, причини та шляхи подолання наявна у публікаціях таких вітчизняних авторів, як К. Дьоміна, С. Петков, Н. Пильгун, Д. Стрілко, О. Ткаля, І. Чухрай, В. Швачка та інші.

Мета статті – охарактеризувати феномен правового нігілізму в правовій культурі України. Розв'язання даної мети передбачає висвітлення специфіки суб'єктів правового нігілізму та дослідження можливих шляхів мінімізації його впливу на вітчизняну правову культуру.

Виклад основного матеріалу. Правова культура відіграє ключову роль у формуванні суспільства та регулюванні поведінки громадян. В ній закладено норми, цінності та переконання, які лежать в основі існуючої та прийнятої на законодавчому рівні системи суспільства. Саме в ній визначено, що вбачається прийнятною, а що – непринятною поведінкою для громадян конкретної держави чи іншого громадянського об'єднання. Правова культура формує основу для законів, підзаконних актів та правових процедур, які регулюють життя соціуму. Вона виступає основою для підтримання соціального порядку та стабільності, визна-

чаючи права, обов'язки громадян та наслідки, які будуть слідувати внаслідок порушення встановлених норм.

О. Макеєва відзначає, що «правова культура – це сукупність правових цінностей, якісний стан розвитку та функціонування правової системи, вона відображає рівень взаємовідносин суб'єктів у правовій сфері» [3, с. 17]. Дійсно, в межах правової культури забезпечується рівне ставлення та доступ до правосуддя для всіх членів суспільства. Сформована правова культура підтримує легітимність таких інституцій, як суди, правоохоронні та законодавчі органи, сприяючи зміцненню суспільної довіри та впевненості. Проте такі положення нерідко мають здебільшого теоретичний характер, адже виходячи з практики функціонування правової системи в Україні, чимало із законних актів та конституційних норм не були основою для дотримання всіма членами соціуму. Зокрема поява суперечностей між затвердженими на законодавчому рівні статтями та слідуванням ним, яке було притаманне для корумпованих представників правоохоронної системи (поліції), судової системи (судді, прокурори, адвокати), системи охорони здоров'я, освітньої, породжують феномен правового нігілізму.

Правова культура не є статичною, адже як і будь-яка інша частина людської культури, вона розвивається з часом, адаптуючись до суспільних змін, технологічного прогресу та змін у цінностях. Динамічна правова культура дозволяє правовим системам реагувати на нові виклики та мінливі потреби. Тому доцільно розкрити особливості впливу правового нігілізму на правову культуру та визначити специфіку суб'єктивного чинника. Як вже було зазначено, правова культура стосується не лише теоретичного рівня, на якому прописаний ідеальна, еталонна модель поведінки. Не менш важливою є реалізація правових положень. «Повага до права в сфері його реалізації, на нашу

думку, характеризується намаганням не лише неухильно виконувати і дотримуватися приписів правових норм, узгоджувати свою поведінку із зразками, еталонами поведінки, які пропонуються правовими нормами, а й соціально-активними діями сприяти зміцненню законності і правопорядку в процесу правозастосовної діяльності» [7, с. 111].

По суті, правова культура необхідна для формування гармонійного і справедливого суспільства, забезпечення того, щоб закони відображали суспільні цінності, сприяли дотриманню правових норм і забезпечували основу для вирішення конфліктів у справедливий і впорядкований спосіб. Отже, потрібно визначити, що саме можна віднести до правового нігілізму.

Правовий нігілізм – це заперечення або зневіра в існування, легітимність або авторитет права як значущої або справедливої системи. У правовій культурі цей скептицизм може виникати в різних контекстах. Зокрема він може бути спрямованим на заперечення таких понять, як справедливість або чинність правових норм, стверджуючи, що їм бракує авторитету. Правовий нігілізм трактують як «тип правосвідомості, який заперечує соціальну цінність права, вважає його недосконалим (найменш досконалим) способом регулювання суспільних відносин» [1, с. 488]. В сучасному науковому дискурсі правовий нігілізм деякі автори, зокрема О. Ткаля, відносять до форм правових аномалій, які позначають як «відхилення від загальної закономірності, нормального формування та розвитку суспільних відносин, обумовлене різними факторами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру» [6, с. 46].

Правовий нігілізм в Україні може стосуватись різних суб'єктів – індивідуальних і колективних, – які зазнають його впливу. Вони можуть бути і носіями, і жертвами правового нігілізму. Насамперед, це громадяни,

які є основними суб'єктами будь-якої правової системи. Взаємодія з правовою системою, бюрократією та правоохоронними органами формує їхнє сприйняття. Відсутність довіри до системи через її неефективність, корумпованість або недоступність механізмів правосуддя часто призводить до розчарування та нехтування правовими нормами.

Суб'єктами, що стикаються із правовим нігілізмом, є представники правової системи, а саме – юристи-практики, в тому числі адвокати, судді. Вони щодня стикаються з хитросплетіннями правової системи, на власні очі розуміючи її недоліки та системні проблеми (корумпованість, бюрократію). При цьому юристи-практики можуть бути «заручниками» системи відносин, що склались. Констатуючи прогалини в законодавстві, недосконалі механізми правозастосування та інституційні бар'єри, та прагнучи трансформувати цю ситуацію. Або, користуватись ситуацією на власну користь та сприяти поширенню правового нігілізму.

Політики та представники владних структур відіграють ключову роль у формуванні правової бази. В ході їх професійної діяльності поглиблюється уявлення про те, яким чином правовий нігілізм впливає на формування політики, а також перешкоди, з якими стикаються в процесі виправлення ситуації. Коли фізичні чи юридичні особи втрачають віру в справедливість та ефективність правової системи, дотримання правових норм зменшується. Це створює значні проблеми для забезпечення дотримання законів і нормативних актів. Ефективність механізмів правозастосування безпосередньо залежить від поширеності правового нігілізму. Правоохоронні органи стикаються з перешкодами у виконанні своїх обов'язків, коли стикаються з населенням, яке скептично ставиться до правових інститутів або норм. Відсутність довіри до системи підриває її легіти-

мність, створюючи цикл невиконання законів і подальшого розчарування серед населення.

Серед молоді поширений правовий нігілізм, який спрямований проти конкретних правових систем, інститутів чи органів влади. Він може ставити під сумнів легітимність судів, певних правоохоронних організацій, урядів чи міжнародних органів, стверджуючи, що їхні рішення чи дії позбавлені справжньої юридичної сили. В українській системі існувала ситуація, коли до реформування центрального органу виконавчої влади – міліції (до 2015 року) та приведення до сучасного форми – поліції, існувала тотальна недовіра до охоронців правопорядку. Згодом дана ситуація змінилась, проте не поширилась на усі верстви українського суспільства. «Нехтування Конституцією, законами та підзаконними актами вже давно укорінилось у свідомості більшості представників українського суспільства. Ще більш негативним явищем є втрата громадянами навіть мінімальної довіри до органів державної влади, через їх нехтування правами, інтересами та свободами самих громадян» [4, с. 69].

Деякі суб'єкти правового нігілізму ставлять під сумнів теорію суспільного договору, стверджуючи, що люди не мають невід'ємного обов'язку дотримуватися суспільних чи правових норм. Дана позиція заснована на міркуванні про те, що людство не повинно підпорядковуватись будь-якій правовій системі.

Однією з форм правового нігілізму є участь в різноманітних рухах громадянської непокори, представники яких відкидають певні закони або правові системи як такі, що є недосконалими або несправедливими. Активісти можуть виступати за зміни, ігноруючи існуючі закони. При цьому деякі суб'єкти правового нігілізму у своїх поглядах можуть збігатися з анархістськими ідеологіями, виступаючи за повне скасування право-

вих і державних структур на користь індивідуальної автономії. Виходячи з вищезазначеного, правовий нігілізм можна розподілити на два різновиди: активний і пасивний. Активний прояв передбачає цілеспрямовану ворожість до законів і свідоме поширення певної ідеології, наприклад, анархізму. Пасивна форма відображає байдуже ставлення до законів, позначене недооцінкою їх значення та ролі в суспільстві [5, с. 217]. В деяких випадках форми правового нігілізму здобувають масовий характер і перетворюються на великі протести, що пов'язані з поваленням репресивних режимів, як реакція на системну несправедливість. В українському суспільстві таких прикладів можна навести чимало. Одними з них є акції протесту на Майдані Незалежності в 2004 році, які переросли у Помаранчеву революцію, викликані фальсифікацією результатів президентських виборів чи Революція Гідності 2013-2014 рр. Д. Стрліко зазначає, що правовий нігілізм в Україні має різні прояви – «від ідеологічної до побутової» [5, с. 219].

Отже, активними суб'єктами правового нігілізму можуть бути дисиденти, які розглядають його як форму опору проти несправедливості правової системи або урядової політики. Також це можуть бути маргіналізовані спільноти, які стикаються з дискримінацією або системною несправедливістю, що схильні до правового нігілізму через те, що правова система не надає їм належних послуг або не захищає їх. Правовий нігілізм може підірвати довіру до контрактних угод або правового захисту бізнесу та стосуватись економіки в середині країни та щодо впровадження спільних бізнес-проектів із закордонними партнерами.

Отже, як можна переконатись, суб'єктами правового нігілізму можуть виступати фактично всі групи населення та представники різних структур. Саме тому потрібно вжи-

вати заходів задля подолання правового нігілізму. Задля цього необхідно залучати багатогранний підхід, спрямований на відновлення віри в правову систему, сприяння правосуддю та забезпечення поваги до законів і їх дотримання.

Подолання правового нігілізму можливе через впровадження наступних дій:

1) Підвищення прозорості тих процесів, які відбуваються у правовій сфері, це й інформування про закони, їх застосування та обґрунтування правових рішень. Необхідне зростання підзвітності органів влади за їх дії та прийняті рішення.

2) Забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх осіб незалежно від їх соціального та економічного статусу або етнічної приналежності. Впровадження програм правової допомоги, спрощених юридичних процедур, можуть сприяти реалізації правдивого правосуддя.

3) Впроваджувати закони, які є будуть відображати суспільні цінності та справедливими по відношенню до усіх членів соціуму. Сприяти участі громадян України у законодавчих реформах, спрямованих на забезпечення рівності перед законом.

4) Збільшувати рівень інформованості громадськості про важливість правової системи, права та обов'язки громадян, а також про наслідки правового нігілізму. Задля цього доречно здійснювати це на різних рівнях – через шкільну освіту, різноманітні громадські програми та медіа-кампанії.

5) Сприяти відновленню довіри до правових інституцій (судів, правоохоронних органів, законодавчої влади) шляхом забезпечення доброчесності, професіоналізму та незалежності. Реалізовуватись це може через заходи боротьби з корупцією.

6) Організувати заходи для вирішення основних соціальних проблем, таких як нерівність, дискримінація та маргіналізація. Ці проблеми часто сприяють правовому нігілізму

і можуть бути пом'якшені за допомогою комплексних соціальних реформ, що може досягатися завдяки відкритому діалогу між владою, правовими експертами, громадами.

7) Впровадження практик оцінки ефективності правових механізмів та політик, які будуть допомагати адаптувати нормативно-правову базу відповідно до мінливих суспільних потреб та викликів.

Подолання правового нігілізму вимагає узгоджених зусиль різних зацікавлених сторін, включаючи державні органи, юристів, громадян. Це передбачає пріоритет справедливості, прозорості та інклюзивності правової системи. Враховуючи те, що правова культура в умовах глобалізації, не визначається територіальними межами, а під впливом «інтернаціоналізації та взаємозбагачення різними правовими цінностями» прямує до становлення «загальнолюдської правової культури» [2, с. 192-193] потрібно розуміти, що правовий нігілізм виникає як закономірний чинник, який нерідко обумовлений ознайомленням з законодавчою базою інших держав. Саме тому він може розглядатися як фактор оновлення правової культури, приведення її у відповідності до спільних єдиних цінностей.

Висновки. Вплив правового нігілізму поширюється на всі сфери життя українського суспільства, впливаючи на суб'єктів правової системи, політиків, правоохоронців, маргіналізовані спільноти та громадян загалом. Юристи-практики щодня стикаються з системними недоліками, намагаючись або реформувати систему, або загострюючи проблеми заради особистої вигоди. Політики борються з впливом правового нігілізму на формування політики, але дехто може користуватись соціальним положенням і своїми діями підривати дотримання законів та ускладнювати роботу правоохоронних органів. Це впливає на те, що серед української молоді та суспільства в цілому збері-

гається скептичне ставлення до правових інститутів та нехтування правовими нормами, що підриває довіру та сприяє розчаруванню в правовій культурі.

Правовий нігілізм набуває різних форм – від піддавання сумніву феномену суспільного договору до прояву у вигляді рухів громадянської непокори. Активна непокора чи пасивна байдужість сприяють підриву довіри до правових систем. Масштабні протести в Україні, такі як Помаранчева революція та Революція Гідності, відображають невдоволення суспільства системною несправедливістю та демонструють потужний потенціал правового нігілізму.

Боротьба з правовим нігілізмом вимагає комплексних стратегій, що включають правові реформи, залучення громадськості та відновлення довіри до правових інститутів. Подолання правового нігілізму виходить за рамки теоретичного дискурсу і вимагає реальних дій, спрямованих на трансформацію правової культури та відновлення довіри в суспільстві до кожного суб'єкту правової культури. Ефективна протидія цьому однозначно негативному та загрозливому явищу потребує системних та синхронізованих ініціатив на трьох різних рівнях. На стратегічному рівні – неухильне дотримання Конституції та законів усіма державними органами, подальша інтеграція в міжнародний правовий простір, виховання політичної та правової культури громадян через реформування освіти. На тактичному рівні – професіоналізація законодавчої діяльності, розширення кола суб'єктів законотворчості, підвищення рівня правової експертизи нормативно-правових актів, рішучість у викоріненні корупції. На операційному рівні ініціативи з ліцензування, поряд з поточними заходами, є важливими компонентами боротьби з правовим нігілізмом. Це передбачає комплексні та динамічні стратегії, включаючи постійну професіоналіза-

цію законодавчої діяльності, розширення спектру суб'єктів, залучених до законотворчого процесу, та підвищення рівня правової експертизи нормативно-правових актів. Неухильне дотримання конституційних принципів і законів у поєднанні з посиленням інтеграції в міжнародну правову сферу створить підґрунтя для формування високої політичної та правової культури серед громадян. Лише завдяки синхронізованим зусиллям на цих трьох рівнях Україна може ефективно протистояти зазіханню правового нігілізму та зміцнити основи справедливого і впорядкованого суспільства.

У статті окреслюється специфіка правового нігілізму в структурі правової культури України. Правова культура має вирішальне значення для формування суспільства та регулювання поведінки його членів. Вона втілює норми, цінності та переконання, що лежать у основі прийнятої на законодавчому рівні системи суспільства. Це те поле, де визначається, що вважається прийнятною або непринятною поведінкою для громадян конкретної держави. Правовий нігілізм, який часто є результатом системної неефективності, суспільного розчарування, становить значний виклик основоположним принципам юриспруденції та врядування. В роботі з'ясовуються багатогранні прояви правового нігілізму серед різних верств українського суспільства та здійснюється його типізація.

За допомогою дослідницького аналізу, що ґрунтується на міждисциплінарному підході та правовій теорії, виявлено різноманітних суб'єктів в українському суспільстві, які є носіями правового нігілізму. В статті представлено особливості, що лежать в основі цього феномена, окреслюються його першопричини, прояви та вплив на

правову культуру. В дослідженні зроблено спробу виявити взаємозв'язок між історичним контекстом та сучасними подіями, які сприяють поширенню правового нігілізму в українському правовому полі.

Правовий нігілізм виникає як наслідок ознайомлення з законодавчою базою інших держав. Тому його можна розглядати як потенційний механізм оновлення правової культури та пристосування її до загальних цінностей. Пропонуються потенційні шляхи щодо мінімізації правового нігілізму в Україні, стратегій його подолання. Подолання правового нігілізму передбачає багатогранний підхід, спрямований на відновлення віри в правову систему, сприяння правосуддю та забезпечення поваги до законів і їх дотримання. Здійснено спробу глибше розуміти ті виклики, які створює правовий нігілізм та яким чином торувати шлях до більш міцної та справедливої правової системи в Україні.

Ключові слова: Україна, правова культура, правовий нігілізм, правова свідомість, суб'єкти правового нігілізму, довіра, молодь.

Vakhniuk N. Subjects of legal nihilism in the legal culture of Ukraine

The article outlines the specifics of legal nihilism in the structure of the legal culture of Ukraine. Legal culture is crucial for shaping society and regulating the behaviour of its members. It embodies the norms, values and beliefs that underlie the system of society adopted at the legislative level. It defines what is considered acceptable or unacceptable behaviour for the citizens of a particular state. Legal nihilism, which is often the result of systemic inefficiency and public frustration, poses a significant challenge to the fundamental

principles of jurisprudence and governance. The article reveals the multifaceted manifestations of legal nihilism among different segments of Ukrainian society and typifies it.

Using a research analysis based on an interdisciplinary approach and legal theory, the author identifies various actors in Ukrainian society who are the bearers of legal nihilism. The article presents the nuances underlying this phenomenon, outlines its root causes, manifestations and impact on legal culture. The study attempts to identify the relationship between the historical context and current events that contribute to the spread of legal nihilism in the Ukrainian legal field.

Legal nihilism arises as a result of familiarisation with the legal framework of other states. Therefore, it can be seen as a potential mechanism for updating the legal culture and adapting it to common values. The article offers potential ways to minimise legal nihilism in Ukraine and strategies for overcoming it. Overcoming legal nihilism involves a multifaceted approach aimed at restoring faith in the legal system, promoting justice and ensuring respect for and compliance with the law. The article attempts to better understand the challenges posed by legal nihilism and how to pave the

way for a stronger and fairer legal system in Ukraine.

Key words: Ukraine, legal culture, legal nihilism, legal consciousness, subjects of legal nihilism, trust, youth.

Література

1. Дьоміна К.А. Правовий нігілізм в Україні: випадковість чи закономірність? Альманах права, 2012. Вип. 3. С. 488-490.

2. Звоздецька І.В. Правова культура суб'єктів парламентських процедур. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право, 2017. Вип.1/2 (33/34). С. 190-193.

3. Макеєва О. М. Ціннісний вимір правової культури в умовах трансформації правової системи. Прикарпатський юридичний вісник, 2017. Вип. 5. С. 15-18.

4. Пильгун Н. В. Правовий нігілізм у сучасній Україні: поняття, причини та методи подолання. Юридичний вісник, 2020. 3 (56). С. 67-73.

5. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. Підприємництво, господарство і право, 2021. № 3. С. 216-220.

6. Ткаля О.В. Витоки правових аномалій, їх історичні причини. Правова держава, 2021. Вип. 42. С. 45-51.

7. Чепульченко Т.О. Правова культура: місце у правовому процесі та вплив на стан законності в державі. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право, 2013. № 2. С. 109-114.

